

آنادیلى، انام دىلى، باشى بلالى دىل؟

ایل لر دُلاننبل گلدیکجه، آنادیلى گونو ده اُنلارلا دُلاننر و هر ایل قاباقکنندان آرتق بیزی آیتق سالماغا چاغترثر کی، زمان کچیر، گون گون ساتلنر و بیز اله دوردوغوموز پرده ساینرئق. بیزیم ایچیمیزده اؤز آنادیلىنی سوه نلرین سایی چُخ دور، چُخ چُخ دور. یوزده یوز ده اُلماسا دا اُندان اُقده ر اوزاق دگیل. آما، بله نچی بیر گونده کی، دیل هر یاندان و هامندان آرتق دؤلین هجومو قارششئندا دئر، تک سوغیده ن بؤیوک بیر زاد اله کلمه ز. گره ک اُنو مدافعه اده ک. دىلى مدافعه اتمک ده هر گونون ایشی دیر و هر یاندا برینه پتیرمه لی دیر. ایسته ر زهله گتمه لی پان ایرانیستی «مزاحلاری» ایشیده نده، ایسته ر اُخوامئش ماللا پناه اُن عالیملرین بویروقلارنئن قارششئندا. بیزده ن قاباق بو دیلین اولادئ الینده ن گله نی اسیر گمه میش و وار گوجلری ایله اؤز لرینده ن گوجلو حاکیملرین اوزیه اوزونده بونو چئغترئبلار و خلقی هارایا چاغترئبلار. شهریارئن حیدرباباسی بو هارایا جوابدان باشقا بیر زاد ده بیلمیش. آما اله جواب کی، چیکلیتیسی ایندی تبریزین تعزیه لرینده ده قولاغاده بیر. یانی خلق اؤز آنا دیلینده اُن چئغترئتیا جوابئن آلمئش ایل سُرنا بایاتلار کیمی عمومی حافظه سینه یازلمئش هاینی قایتارئر. بله دیر آنادیلىنین شیرینلیگی، دایئ، اییی، دوقوسو، گوجو. اؤزو دمه میشدیر کی، داغا داغلار دایاق اُلدو؟ ایندی هایا هایلار هارای اُلور. اوزاق دگیل اُگون کی، اوشاق مدرسه لرینین قاباغئندان کچنده اوشاقلارئن بیر گه اُبی دمه سسلری آياقلارئمئزئ سوستالداجاق، اؤزوموز اُخویا بیلیمه دیگیمیز درسلی اوشاقلارئن هامئسی بیر پرده اُخوامئسی اشدیب، بیر ده رضا برهانی ایله، غلامحسین ساعدی له، صمد بهرنگی ایله... قایدئب اوشاق اُلجاعتق، نیمکت دالئشئندا اُتوراچاعتق. بو اوشاقلارئن سسی هر چالقئ دان، هر موسیقی دن آرتق بیزه یاششاجاق، سینه جه بییک، کف اله یه جه بییک، عشق اُسون بیزه بو عشقی باغئشلايان اوشاقلارا، عشق اُسون اُلارئ دُغوب بؤیوده ن آنالارا....

هله کؤهنه لمه میش تاریخده ن، ایکی آذربایجانلی نئن، تاریخین ان غدار سیستملرینده ن بیرینین ایچینده ن دىلى نجه سومک و مدافعه اتمه سی نمونه سینى گؤزده ن کچیرتمک بو آنادیلى گونونده فایدالی دئر. بونلارئن بیرسی طیب، یازئچی، سیاستچی و اُ بیرسی شاعیر دیر و سیاستده اله دی وار دئر. بیرینچیسى دکتر نریمان نریمانف، ایکنینچیسى ایسه رسول رضا دئر. ایکی سؤزون آراسئندا اللى ایله ن آرتق فاصله واردئر. آما هر ایکیسی ده بیر زادن دانشئر: **آنادیلىنده ن.** نریمانفا گؤره ماتریالی آذربایجانئن تانئمئش تاریخچیسى جمیل حسنلى نین اُخومالی کیتابی: «شوروی دؤرونده آذربایجانئن خارجی سیاستى ۱۹۲۰-۱۹۲۹» سندلرینده ن گؤتورموشوک و رسول رضا اوچون ماتریالی دا آذربایجان یازئچلار بیرلیگی نین یورد نشریاتئنن آیرنجا بوراخئلشئندان.

آذربایجان دىلى «بو دؤرانئن باشباشئندا، و هامئدان آرتق شوروی بؤلویو بوراخئلاندان سُرنا اوج جور تخریباتلا اوز به اوز اُلوموشدور. روسلاشما، فارسلاشما، عثمانلی لاشما. بو دوشونجه لره باش قاتانلارئن گؤردویو تخریبات ایشینه قارشى دورماق اُچتین دؤراندا ایندی گؤرونویو کیمی آسان ایش اُلمامئشدئر. اُنون اوچون آغتر دؤیوشلر گتمیشدی. بو دىلى سوه نلر، انا دیل لرینی باغرئنا باسئب اُنو یارارلی اولاد کیمی بسله نلرین سایی، اُنو تاریخی و دوزگون یولندان چنخارتماغا چالشئانلارئن ساینندان قات قات آرتق اُلوموشدور. ایلك جمهورو دؤرونده ن قاباق بؤیوک دوشونجه و ساوادلا بو میدانی بئش قُیمایان صابرلر، میرزه جلیل محمدقولوزاده لر و اُلار اُقولان اُنلارلا یازئچی و شاعیر؛ بؤیوک ادیب فریدون بگ کؤچرلی، سُرالر سلیمان ممتاز کیمی عالیم لر چتین لیک لره دؤش گریب دیلیمیزی تخریباتچلار قارشى قُوموشدولار. ۱۹۲۰نجی ایلین حکومت دوریلیمه سینده ن سُرنا بو ایش اونودولمائب و داوام ائدیریلیمشدر. بو تابدا دا دُخسان ایله یاخئن، انقلابدان قاباق و انقلابدان سُرنا ایش باشئندا اُن سلطنتی و دینی حکومتلر باشاردئقلارئ فئرئداقلاردان- بو دىلى خارابلاماق کی هچ، آرادان آپارماغا- واز کچمه میشلر. آما بو دیل گنه ده باشی اوجا و اُنلی آچئق کؤکو درینلرینه گتمیش تُریاغئندا دیره نیب و دایانئبدئر. اُنون قُویوجولارئندان شهریارئ دمک حیدرباباسی ایله، حبیب ساهیری دمک، یحیا شیدانی، بولوت قاراچرلانو دمک له باشا چاتمایان و سایا گلمه ین شاعیرلری و وورغونلارئ دمک له قورتولان کی دگیل. اِنجه کی اُ تابدا شوروی بوراخئلاندان سُرنا لاتین الیف بیه کچید دؤرونده عثمانلی لاشدئرلارئن اده بی وارئرلی، «تور کیه ده لاتین الیف بیی واردئر و بیر تازا سئنا نه احتیاج وار؟» شعاری ایله ال لرینده ن گله نی ائدیلمش کی، ینی الیف بی آباق توتایلمه سین. اُراجان کی، حتا بیر تانئمئش شاعیر ده اؤز فدایی لیگینی گؤرستمک اوچون آدنداکئ خ حرفینی ح تلفوظ اتمیشدی. آما اُنون جوابئن میرزه جلیل محمدقولوزاده پتمیش ایل اُندان قاباق ورمیشدی و اُدا هُرولدایا بیلیمه دی و گئدی خُرولداماسئنن دالئسننجا! ینی دوزه لن الیف بیین معین چاتئشمازلغئی و چیمچشدریمه سی ایله بله، پنه «ا» و «خ» فئمترینی غاره تده ن نجات وره بیلدی. آما گؤزو یومولو گده نلرین گؤزو بونو گورمه دی و دالئندان اُتلان داش دا تُپوغا ده یدی. بو تابدا دا هامان وره شه لرین بو تایی هاماپلارئ دیل باخئمئندان، اساسلی بیر کرییچی کرییچ اوسته قُیمادئقلارئ ایله بله آد اوستونده قشقرئق قُپاردئب و دؤیوشو اُنچاق بو آددا خلاصه قئلدئلار. بیر حالداکئ هامان واخندا اُنلارئن سویدیگی تورکو دیل لرینین بللی بیر بوداغئ، من دیره م سیز دین تلویزیون وریش لری ایله میرزه جلیل آد آپاردئغئ «صمدواحد» حضر تلرینی یوز یل دالئندا قُوبلار کی هچ، آز قالا روستم بگی ده یارئ یلدا قُیاجقلار. سیزی بیلیمیره م، من آما بونون آدئنی ددیگیمده ن آیرئ بیر زاد قُیا بیلیمیره م. بونلار یاخچئ دئر باش قاتماق اوچون ده اُلسا تور کیه دیلینی عثمانلی لئقدان چنخارتماق دؤیوشو چاغئندا اُولکه نین بوتون کندلرینده کی معلم لری ده سفربر اتمیش چالشئمالارئ اُخویوب و اُرادا ینی گؤتورولن سؤزلرین قاینالارئا باخئلار و گؤرسونلر کی، اُرادا باخئلار تورک دونیاسئندان آرتق اورپا اُولکه لرینه یؤنه لمیشدی و اوستونلوک هارایا وریلیردی. هر نه ادیبلر منیم گؤزومده اؤز توندوقلارئ یلدا مصلحت لری ایمیش و دوزگون ایشله بیبلر. آما هچ واخ اُنو بیزیم یا آیرئ تورک دىلى خلق لر اوچون اولگو دوزه لئمه میشدیلر. بو نچه سطر اُنون اوچون بورا یل تاپدئ کی، روسلاشما اوچون نریمانف و رسول رضایا سؤز ورمیشیک. فارسلاشمانئن دا تاسی اله اوجا دامدان دوشوبدور کی، چیکلیتیسی عالمی یورویوب و بیزیم اساس چاقئشمامئز دا فارسلاشدئرما قارششئندا دئر. عثمانلی لاشمانئ بیر آیرئ دندا گؤرستمک و هر اوچونده ن ده دانشماق اوچون بو دا دمه لی یدی.]

نریمان نریمانفوی ملی کمونیست آدلاندئرب و انون شرق سیاستی یرینه چیچرینین فاجعه لی سیاستینه اوستونلوک وره ن، باشندا ولادیمیر ایلیچ آلان مرکزی کمیته باکی دان اوزاقلاندئرماق و نفوذونو کسمک اوچون تیفسله آپارئب بوتون قافقاز کئندراسیونو باشچئسی اتدیلر. بیر جار سئرا باکی یا گلن نریمانفوی بونون دالئسنجا دیلین بو دیلده تاترتین علییه قالدئرنلمئش سیاستین یریدیلمه سینین خبری ورینده، انوشیده ن نریمانف «باکینسکی رابوتچی» روزنامه سینده «بعضی یلداشلارا جواب» آدلئ گنیش بیر مقاله یازدی. ا یازئردئ کی، سُن زامانلار آذربایجاندا بعضی مسؤل شخصلر مکتبلرده تورک دلی دلسرینین و تاترلاردا تورک تاماشاچنلارئنن آزالدنلماسی باره ده مطبوعاتدا چئخنئش ادیر و بونو مارکسیزم نقطه ی نظری ابله علاقه لندیرمه یه چالئشلارلار. ا سُر و شور دو: «سبز هانسی دیلده تورک فهله و کندلی اوشاقلارئی دیگر ملت لرین اوشاقلارننا یاخئنلاشدئرماق ایسته بیرسینیز؟ تورک اوشاقلارئی یالئتر پوشکین ین شعرلرینی، شکسپیر و شیللری دگیل، هر شیده ن اول، اصل پرولتار شاعیری آلان صابرین مبارز شعرلرینی، خلق شاعیرلری واقفین، ذاکیرین، ودادی نین ده شعرلرینی بیلمه لی دیرلر. ... ایکی شیده ن بیریدیر: یا بو یلداشلار آذربایجان شرایطینی بیلمیر و سهولر ادیرلر، یا دا مارکسی پیس منیمسه بیبلر و مارکسئن چُخدان یازدئغی مسئله لرده ن هچ جور باش چئخارایلمیرلر. نریمانف «کوجری قوشلار» آدلاندئردئغی بله رهبر ایشچیلره دیردی: «تورک دلی آذربایجاندا دؤلت دلی اعلان ادیلیب و ا بو دیلین بوتون حقوق و اوستونلوکلرینده ن استفاده اتمه لی دیر. هچ کس بونو ده ییشدیرمک گوجونده دگیلدر. آذربایجان معلوم سیاسی و اقتصادی ملاحظه لره گوره، اوز اراضیسینی، طبیعی ثروه تکرینی گوزه شته گده بیله ر، لاکین اوز آنادیلینده ن امتناع اده بیلمه ز و هچ کسه اجازه وره بیلمه ز کی، آذربایجاندا بو دیلین اهمیتی آشاغی سالئسن. قئی مختلف آدلار آلتئندا آذربایجاندا تورک دیلین علییه چئخانلار بونو یاخئنجا بیلسینلر.»

گوروندویو کمی شیلر، پوشکین، شکسپیری فردوسی، سعدی، حافظ له ده ییشدیره نده صحنه آرازئن اُتائئندان بو تائینا کؤچور و مارکسیزمین یرینه ده پان ابرانیزی قئاندا دکور کامیل لشر؛ ارکستر چالا بیله ر و ا یون دا باشلانا بیله ر.

ایکینجی گتیردیگیمیز شاهی آذربایجانن اردملی اُغول لارئندان یری، آدلئم شاعیر رسول رضائن استالین ین لاپ بیرو بیرو زمانی و استالینی اُتئردان سالان خروشف دؤرونده دلیمیزی قُروماق اوچون گوردویو ایشلری دیر. انون شوروی آذربایجانن عالی شوراسی جلسه سینده کی بیاناتئن اُخویون. بو، انون اوچون ده لازئم دئر کی، بیلسین تخریبات آنجاق بیر یاندان باش ورمیر. اُخویون و گورون کی، انون ایل لر قاباق ددیگی سؤزلرین بیز بیر آیری شکی ابله اوزبه اوز دایانامئشئق؟ میرزه جلیل محمدقولوزاده نین انامئن کیتابئندا یازدئغی کمی خطر اوچ یاندان: آلتدان، اوستده ن، بؤیورده ن گلمه دیر؟ تخریباتئن هایاندان گلدیسی اُقد ره اهمیتی دگیل کی، تخریباتئن اُزو بله دیر.

— «رسول رضائن شوروی آذربایجانن عالی شورا سنئن جلسه سینده چئخشلارئندان» — بو یغئنق بو تاریخده ئیلانئمئشدئ: ۱۱ ژوئیه ۱۹۳۹

«اُوز آنا دیلینی یاخئنسی بیلمه ین انسان باشقا دیل لری ده لازیمی دره جه ده منیمسه مه یه قادر دگیل.... دیل قدرتلی تبلیغات وسیله سی دیر. تأسف کی، بیزیم قُرت و ژورنال لرئمئز، بعضی یازچنلارئمئز بونو باشا دوشمور. من بیلمیره م هانسی اساسلا و نه حق له «کمونیست» قُرتی اُوزباشئنا لئق لا دلیمیزه «فینانس»، «پرومئسل»، «سپکا»، «پروودک»، «استیمول»، «چاشکا» و بو کمی سؤزلری گتیریر، حالبوکی، بیزیم دلیمیزده بونلارئن اُوز آدئ وار: مالیه؛ وته گه؛ تپه؛ محصول؛ هوه س؛ فینجان و سایره. نی یه تراکتورچو عوه ضینه تراکتورئست یازنلمالی دئر؟ ایش اُیره چاتئرکی، بیزیم قُرت ایشچیلری دلیمیزه بوتوو ایفاده لری اُلدوغو کمی داخل ادیرلر، مثلاً: «کاپیتالئست اُکروژیناسی» بله میثال لارئن سائینی آرتئرماق دا اُلا ر، مثلاً «یورو» یا «یندیا» و سایره.

«بیرنجه آدم دیلین طالعینی حل اده بیلمه ز. دیلین ان بؤیوک قُروجوسو خلق دیر، خلقین دانشئغی، خلقین تاریخی دیر. قئی بیزیم بعضی نشریات و مطبوعات ایشچیلری گله جه ین بؤیوک و واحد کمونیزم دیلینی یاراتماغا تله سمه سینلر. نجه دپه رلر، «چای کچمه ده ن چئروماناسئنلار، یای گلله ده ن قنوماسئنلار» جاهیل لیک نتیجه سینده دلیمیزی زبیل له سینلر. بله لری حقیقده خلقیمیزین سؤیله دیگی بیر ایفاده نی خاطر لاتماق ایسته بیره م: «آغئر اُتور باتمان گل».

طبقه سیز جامعه قورماق اوچون واحد کمونیزم دیلینی، اُرتاق یا «مشترک» دلی ده اولکه نین ارضی بوتوولو یونو (تمامیتینی) قُروب ساخلاما ق اوچون توتوشدورون.

رسول رضائن ۱۷ ایل یوخارئداکی چئخئنئندان سئرا، یانی ۲۰ اوت ۱۹۵۶ دا بیر آیری چئخئنئنی دا هامان تشکیلاتئن جلسه سینده اؤرگه نک.

«اله آدملار وار کی، رسپوبلیکامئردا اساس دیل آلان آذربایجان دیلین بؤیوک رلونو درک اتمیرلر. بو گون آذربایجان دیلینی اؤیره نمک، بو دیلده ایش پارماق، بو دیلده تحصیل آلماق ساحه سینده بیر سئرا جلی نقصانلار واردئر. رسپوبلیکامئرنن معارف ناظیری محمد اُف یلداش بورادا اُتورموشدور. شوبهه سیز اُ بیلیر کی، ایلده ن ابله مکتبلریمیزده آذربایجان دیلینده تحصیل آلان اوشاقلارئن سایه اُزالئر. بو ایلك نظره بیر جمله دیر. لاکین بو جمله نین دالئندا علم، اده بیات، و صنعتیمیزین طالعی، خلقین طالعی دورور. بو بیزی جلی صورتده دوشوندورمه یه بیلمه ز. دلیمیزی هر جور تجاوووزده ن قُروماق لازئم دئر».

بو یل دا شاعیر حزب آپاراتچنلارئی کی بیزیم ایندیکی مانقور تارئمئزتا ای اُوز اوشاقلارئی آذربایجان دلیلی مدرسه یه یُخ، روس دلیلی مدرسه لره قُیوردولار، نیشانه توتوبدور. نجه کی بیزیمکی لر ایسته میرلر اوشاقلارئی فارسنئی لهجه ابله دانشئنلار، یانی خالیصا مُخلص فارس اُلسونلار، و قوربان یرینه غوربون دسینلر. بونلارئن کمونیست آپارتجئسی تایلاری دا ایسته یریمشلر اوشاقلارئی خالیص «مادوی، و ماتئشقا» کمی چئخئن ائسنلر. نیله مک، زمانه ده ییشدیکجه یالتاقلار دا ده یشیر، آما یالتاقلق تاریخین باشلانئشئندا اُلدوغو کمی ثابت دایانئر. رسول رضا دانشئن یوخارئداکی تجاوووز کمونیست حزبی نین قالدخانئ آلتئندا ایره لی له ین روس دلی دیر. نجه کی، آذربایجانلار یوز آلتئمئش ایل روس دیلین هر طره فلی تجاوووز و قارشئنئندا دایاندلار و دیل لرینی ساخلادنلار، اله جه ده بو خلق روس دیلینده ن علم ساحه سینده اُلدوقجا دالی قالمئش فارسی دیلینده ن قُروناجاق، ساخلاناجاق. آنجاق بیزیم اُوز دُغما آذربایجان بالالاری گره ک بوندان آرتق چئرمالانلار. بیز نه روس دیلینی پیسه یریک، نه فارس دلی ابله دوشمن ایک. بیز تک جه اُوز دلیمیزی سؤیریک. اُوز آنادلیمیزی!

